

УДК 94:334.732.2(477.8)

Вісин В., к.і.н.,

Вісина Т.М., к.і.н.

Луцький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНИХ КООПЕРАТИВНИХ УСТАНОВ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

У статті розкрито особливості функціонування кредитних кооперативних товариств у Волинському воєводстві в другій половині 20-х років ХХ ст. Висвітлено умови, в яких відбувався розвиток кредитної кооперації. Показано кількісну і якісну динаміку становлення ощадно-позичкових та кредитних кооперативів.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, кредитна кооперація, ощадно-позичкове товариство, кредитний кооператив, Волинь.

Visyn V., Visyna T.

FEATURES OF FUNCTIONING OF CREDIT CO-OPERATIVE SOCIETIES IN THE VOLYN PROVINCE IN THE SECOND HALF OF 20 TH OF XX C.

Transformation financial the sector of the Ukrainian economy predetermines the necessity of scientific research of past experience of activity of credit co-operative organizations. In this connection, an exposure of conformities to the law of activity of Volin co-operative credit establishments of the second half of 20th of the XX c. is an important scientific problem the study of which will help to avoid miscalculations in activity of modern Ukrainian credit establishments.

In the article the features of functioning of credit co-operative societies of the Volyn province are exposed in the second half 20 th of XX c. Terms which development of credit co-operation was in are reflected. The quantitative and high-quality dynamics of becoming of credit cooperative stores is rotined.

With stopping of inflation in the second half of 20th of the XX c. on Volin, as well as in all of the state, except for state participating, communal and private banks, began active activity and co-operative credit-bank establishments. Rural credit co-operative societies which operated on principles of German societies of Rayffayzen functioned at lower level. City credit cooperative stores also were the cooperative stores of the first level, however much some of them had district character and were the cooperative stores of the second level. These establishments (Ukrainbank, Folk jars, district credit cashdesks, credit jars, discount jars but other) grounded the activity on principles of Shulce-Delich. They targeted at maintenance of townsmen, but in the

conditions of Volin the members of banks were different categories of population: petty bourgeois-merchants, habitants, with agriculture, and also peasants of suburban villages. There were central associations of credit establishments or regional or national unions of the second or third level is the Polish Central cashdesk of credit cooperative stores, Ukrainian Centrobank et al on the higher stage of the system of credit co-operation.

Steady development of credit co-operation in the Volin province began from the end of 1925. In this time on the walk of life of edge operated a 61 credit cooperative store, from which 11 societies worked without holdings of population, and in other – 50 – concentrated holdings to the amount of 322 thousands of zl. In 1926 y. on Volin already operated 95 credit co-operative establishments, which served trade, industry, agriculture, and belonged to the different auditing unions. Most cooperative stores – 42 – belonged to the Auditing union of the Polish agricultural cooperative stores. On the second place is the Auditing union of Jewish co-operative societies in Poland (21). Also on Volin operated Union of the Polish cooperative stores (11), Regional auditing union in Lvov (The Ukrainian auditing union is in Lvov) (5). Regional patronage of agricultural cooperative stores in Lvov (1), Union of the German agricultural cooperative stores (1). 14 cooperative stores did not belong to the auditing unions.

Thus, in 1925–1929 in the Volin province credit co-operation grew in number and high-quality. The Polish cashdesks of Stefchik prevailed among credit co-operative establishments, the Ukrainian cooperative stores fallen behind considerably.

Keywords: co-operation, co-operative motion, credit co-operation, credit cooperative store, Volyn.

Висин В., Висина Т.Н.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КРЕДИТНЫХ КООПЕРАТИВНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В ВОЛЫНСКОМ ВОЕВОДСТВЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 20-Х ГОДОВ XX В.

В статье раскрыты особенности функционирования кредитных кооперативных обществ в Волынском воеводстве во второй половине 20-х годов XX в. Отражены условия, в которых происходило развитие кредитной кооперации. Показана количественная и качественная динамика становления ссудо-сберегательных и кредитных кооперативов.

Ключевые слова: кооперация, кооперативное движение, кредитная кооперация, ссудо-сберегательное общество, кредитный кооператив, Вольнь.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Трансформація фінансово-кредитного сектору української економіки зумовлює необхідність наукового дослідження минулого досвіду діяльності кредитних кооперативних організацій. В зв'язку з цим, виявлення закономірностей діяльності волинських кооперативних кредитних установ другої половини 20-х років XX ст. є важливою науковою проблемою, вивчення якої допоможе

уникнути прорахунків у діяльності сучасних українських кредитних установ.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Означена проблема деякою мірою відображена у вітчизняних дослідженнях. Однак досі відсутнє дослідження розвитку кредитних кооперативних товариств на Волині зазначеного періоду.

Цілі статті. Мета статті – розкрити процес відновлення та розвитку установ кредитної кооперації Волинського воєводства в другій половині 20-х років ХХ ст. Для цього необхідно вирішити наступні завдання: розкрити умови, в яких відбувалося становлення кредитної кооперації. Показати кількісну і якісну динаміку розвитку ощадно-позичкових і кредитних товариств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із припиненням інфляції в другій половині 20-х років ХХ ст. на Волині, як і у всій державі, крім державних, комунальних і приватних банків, розпочали активну діяльність і кооперативні кредитно-банківські установи. На нижчому рівні функціонували сільські ощадно-позичкові кооперативні товариства, які діяли на принципах німецьких товариств Райффайзена (українські «райффайзенки», польські «каси Стефчика», єврейські безпроцентні каси, кредитні каси «Самопоміч»). Міські кредитні кооперативи також були кооперативами першого рівня, проте деякі з них мали повітовий характер і були кооперативами другого рівня. Ці установи (Українбанки, Народні банки, повітові кредитні каси, кредитбанки, дисконтні банки та ін.) ґрунтували свою діяльність на принципах Шульце-Деліча. Вони призначалися для обслуговування міських жителів, але в умовах Волині членами банків були різні категорії населення: міщани-купці, жителі із сільським господарством, а також селяни приміських сіл. На вищому шаблі системи кредитної кооперації перебували центральні об'єднання кредитних установ або регіональні або національні союзи другого чи третього рівня – польська Центральна каса кредитних кооперативів, український Центробанк й інші.

Сталий розвиток кредитної кооперації у Волинському воєводстві почався з кінця 1925 р. У цей час на терені краю діяв 61 кредитний кооператив, із яких 11 товариств працювало без вкладів

населення, а в решті – 50 – зосереджувалося вкладів на суму 322 тис. зл. [9, s. 296]. У 1926 р на Волині вже діяло 95 кредитних кооперативних установ, які обслуговували торгівлю, промисловість, сільське господарство й належали до різних ревізійних союзів [7, s. 20].

Найбільше кооперативів – 42 – належало до Ревізійного союзу польських сільськогосподарських кооперативів (РСПСГК). Це єдиний ревізійний союз, який мав свій відділ на Волині й активно організовував нові товариства, переважно «каси Стефчика» (назва походить від Францишка Стефчика, польського діяча в галузі кредитної кооперації, який у 1890 р. в с. Чернікові біля Кракова заснував першу кооперативну ощадно-позичкову касу, що діяла на принципах Ф. Райффайзена) [8, s. 2].

На другому місці – (21 т-во) – Ревізійний союз єврейських кооперативних товариств у Польщі (РСЄКТП), який обслуговував дрібну торгівлю й промисловість. Проте це були найкраще розвинуті товариства з оборотами понад 1 млн зл. Це пояснювалося тим, що, обслуговуючи селян, каси Стефчика надавали позики на тривалий період часу, а єврейські товариства, обслуговуючи торгівлю та промисловість, видавали короткострокові позики й швидше збільшували свої обороти. Також на території Волині діяли Союз польських кооперативів (СПК) (11 т-в), Крайовий ревізійний союз у Львові (Український ревізійний союз у Львові) (5 т-в). Крайовий патронат сільськогосподарських кооперативів у Львові (1 т-во), Союз німецьких сільськогосподарських кооперативів (СНСГК) (1 т-во). Не належало до ревізійних союзів 14 кооперативів.

Найкраще кредитна кооперація розвивалася в Рівненському й Луцькому повітах, найгірше – у Любомльському та Горохівському. Найбільшу частку в кредитних кооперативах становили євреї (11 635 осіб, або 38 %), далі – українці (9614, або 31,4 %), а за ними – поляки (8546, або 27,5 %). Якщо порівняти, скільки членів кредитних кооперативів припадало на кількість мешканців відповідної національності, то вийде, що в євреїв це співвідношення становить 1 до 13, у поляків – 1 до 30, в українців – 1 до 101. Тобто, на першому місці в кредитній кооперації були євреї, на другому – поляки, а українці – на третьому. Однак єврейські кооперативи обслуговували переважно промисловість і торгівлю, надаючи

короткострокові кредити й отримуючи максимальний зиск. Цим вони мало відрізнялися від приватних банків, які уникали довгострокового кредитування, тим паче сільськогосподарської галузі. Якщо від загалу відняти кооперативи, які обслуговували торгівлю й промисловість, то помітимо зменшення кількості євреїв у товариствах, які обслуговували рільництво, а також зменшення показників їхньої господарської діяльності.

58 товариств, які кредитували сільське господарство, належали таким ревізійним союзам: РСПСГК – 42; СПК – дев'ять; Крайовому ревізійному союзу у Львові – п'ять; Союзу німецьких сільськогосподарських кооперативів – одне; Крайовому патронату сільськогосподарських кооперативів у Львові – одне. На них припадало 59 % від загальної кількості членів усіх кредитних товариств. Відсоток національностей у цих 58 кооперативах був таким: українців – 53,6 %; поляків – 40,2 %; німців – 2,6 %; чехів – 1 %; євреїв – 0,6 %; інших – 2,0 %. Тобто, у кредитних кооперативах, які обслуговували сільське господарство, найбільше було українців і поляків. Порівнюючи дані таблиць, відзначимо, що й більшість кооперативів також належала українцям та полякам. Українців в усіх кредитних кооперативах було 31 %, поляків – 27, 5%; серед товариств, що обслуговували сільське господарство, їх відсоток був ще більшим – 53,6 %, поляків – 40,2 %. Найбільше поляків – у товариствах Рівненського, Володимирського й Луцького повітів, найменше – Горохівського та Любомльського. Українці переважали в кредитівках Рівненського й Кременецького, найменше їх у Любомльському й Горохівському повітах.

Господарська діяльність кредитних кооперативів, які обслуговували сільське господарство, була ще дуже слабкою. Їх незначні обороти зумовлені певною мірою тим, що майже всі вони виникли в період стабілізації злого, коли кредит у землеробстві був неможливий, на відміну від торгівлі та промисловості, яким видавалися короткотермінові позики навіть на кілька днів. Обігові кошти кооперативів, що кредитували сільське господарство, були значно меншими від оборотів кооперативів, які обслуговували торгівлю й промисловість. Крім того, зібрані власні капітали товариств були незначні. У жодному з повітів воєводства вони не перевищували 100 тис. зл. Межу в 50 тис. зл. подолали лише кооперативи Луцького й Рівненського повітів. Власні капітали

товариств не могли бути високими, оскільки селяни робили мізерні вклади. За таких умов кооперативи брали кредити в державних установах. Однак і цих джерел для кредитування населення було недостатньо. Лише Луцький повіт завдяки близьким стосункам із владою фінансувався сумою 325 000 зл. Серед виданих населенню позичок найбільші суми видали товариства Луцького, Рівненського й Кременецького повітів, найменші – Любомльського, Горохівського та Здолбунівського. Найгірше кредитування відбувалася в Любомльському, Горохівському й Здолбунівському повітах. Суму 100 000 зл. подолали чотири повіти, 200 000 зл. – один і 300 000 зл. – один повіт [2, арк. 19].

Серед кооперативних товариств вирізнялися польські каси Стефчика (по-іншому – кооперативні каси, або кооперативні банки), які надавали дрібним і середнім селянським господарствам оборотні кредитні засоби й належали Польському ревізійному союзу сільськогосподарських кооперативів. Фонди цих кас формувалися з ощадних вкладів сільського населення, однак додатково надходили кошти з Центральної каси сільськогосподарських спілок. Відтак основну частину обігових засобів кас Стефчика формували державні джерела, оскільки ощадні вклади населення зростали досить повільно. У Волинському воєводстві перші каси виникли в 1923 р. з ініціативи осадників і розміщувалися в повітових містах. Однак скоро цей рух поширився на села й охопив широкі верстви населення. У кооперативних касах переважали поляки, проте українці чисельно їм майже не поступалися. У 1926 р. серед членів кас було 5461 поляки та 3428 українців [10, с. 37]. Українське населення не мало можливості брати необхідну суму кредиту у своїх національних банках і тому вступало до товариств інших ревізійних союзів, у яких умови кредитування були значно вигіднішими. Зокрема, Польський ревізійний союз сільськогосподарських кооперативів відразу при 250–300 зл. власного капіталу кооперативу надавав позику в сумі 2000–3000 зл. Із поширенням операцій та збільшенням власних фондів унаслідок вступу нових членів кредити кооперативам ще більше зростали. У Кременецькому повіті на початку 1928 р. діяло 22 таких кооперативи, а загалом у північно-західних землях функціонувало 58 кас, які об'єднували три тисячі господарств і за складом були українськими [6, с. 489]. За 1930 р. кількість кас

Стефчика збільшилася на 2,3 %, а кількість членів – на 14 %. Пайовий капітал на одного члена залишився на рівні 27 зл. Однак запасний і спеціальний капітал у розрахунку на одного члена кооперативу збільшився з 2566 зл. у 1930 р. до 3070 зл. у 1931 р. Вклади сільських кас зменшилися, оскільки із Союзу вийшла одна кредитна спілка із сумою 115 000 зл. Хоча сума вкладів зменшилася, проте кількість вкладників збільшилася, відбувся приріст ощадних книжок і на 1 січня 1931 р. їх кількість становила 15 505 [5, с. 6].

На Волині на кооперативних засадах працювали і єврейські безпроцентні кредитні каси. Вони належали до Центрального товариства підтримки безвідсоткового кредиту та пропаганди продуктивної праці серед єврейського народу «Секабє» [4, арк. 1, 3]. При професійних установах, громадських товариствах, релігійних парафіях діяли каси самопомоги під назвою «Християнська каса безпроцентного кредиту» [4, арк. 1–7]. У сільських кредитних кооперативах, на відміну від міських кредитних кооперативів, були відсутні векселеві позики (векселі були надто дорогими й ризикованими для селян, тому вони користувалися звичайними квитанціями), існувала необмежена відповідальність, а позики надавалися на довший термін, зазвичай до нового урожаю. Членами товариств мали бути жителі одного села, однак на практиці об'єднувалося до 10 сіл. Ці кредитні установи були ефективними в господарському житті села: по-перше, кооперативна система кредитування охопила дрібних ремісників і селян, які не мали доступу до банківських позик; по-друге, кредит для сільських жителів став доступним і дешевим; по-третє, зменшився лихварський кредит на селі.

У Волинському воєводстві діяли також кооперативні банки регіонального значення («Народні банки», або «Всестанові банки»), які входили до Унії кооперативних союзів Речіпосполитої Польської. Зазвичай, ці банки розміщувалися в містах, діяли на шульце-делічевських принципах й обслуговували не лише сільськогосподарську клієнтуру, а й купців, ремісників та інших. Основна діяльність цих установ ґрунтувалася на класичних банківських операціях із надання купецьких і торговельних рентабельних кредитів, чим відрізнялася від кас Стефчика, які були виключно сільськогосподарськими й намагалися забезпечити

потреби та умови праці землероба в обмежених теренах діяльності. Кооперативні банки мали більше можливостей для активізації своєї діяльності, оскільки ними опікувалася польська влада. Зокрема, завдяки такій опіці й розпочав свою діяльність Володимирський повітовий кооперативний банк як кредитний кооператив з обмеженою відповідальністю. Як і всі банківські установи Другої Речіпосполитої, кредитний кооперативний банк Володимирського повіту найрентабельніше працював у 1927–1928 рр. Членам кредитного кооперативу виплачували дивіденди на паї, які зросли із 6 % у 1926 р. до 10 % у 1927 р. [1, арк. 19]. Членами банку були фізичні та юридичні особи різного соціального походження. Німецька громада в Луцьку користувалася послугами кооперативного банку «Кредит-Луцьк», який належав Союзу німецьких кооперативів у Львові [3, арк. 7].

Висновки. Таким чином, у 1925–1929 рр. у Волинському воєводстві кредитна кооперація зросла кількісно та якісно. Серед кредитних кооперативних установ домінували польські каси Стефчика, українські ж кооперативи значно відставали.

1. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.), ф. 34, оп. 2, спр. 1139, 19 арк.
2. Держархів Волинської обл., ф. 36, оп. 1-а, спр. 758, 233 арк.
3. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9, спр. 4067, 18 арк.
4. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9, спр. 4832, 20 арк.
5. Рільничі справи. Рільничі кооперативи на Волині // Волинський господар. – 1931. – Ч. 5. – 6 трав. – 16 с.
6. Стан кооперації на північно-західних землях // Кооперативна Республіка. – Львів, 1928. – Ч. 10–11. – С. 485–491.
7. Bagiński B. Spółdzielczość na Wołyniu / B. Bagiński. – Łuck : [w. w.], 1927. – 95 s.
8. Książeczka obrachunkowa kasy Stefczyka. – Warszawa, 1931. – 20 s.
9. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydawnictwa V. 1927. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1927. – 624 s.
10. Rusiński W. Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego 1918–1939 / W. Rusiński. – Warszawa : Zakład wydawnictw CRS, 1967. – 335 s.